

Αφιέρωμα στο Πολυτονικό

Ακολουθεί ένα παλιό αφιέρωμα του περιοδικού Νέμεσις στο Πολυτονικό. Περιλαμβάνει απόσπασμα από τα πρακτικά της Βουλής της 11ης Ιανουαρίου 1982 σχετικά με το πώς ψηφίστηκε το μονοτονικό, και ακολουθούν διάφορα κείμενα για το ίδιο θέμα, καθώς και ορισμένοι απλοί κανόνες. Το αφιέρωμα αυτό, πριν αρκετά χρόνια, ανήρτησε στο διαδίκτυο πρώτο το Αντίβαρο, και έκτοτε αναδημοσιεύθηκε σε πολλές ιστοσελίδες και ιστολόγια.

Μπορείτε να διαβάσετε με τη σειρά τις σελίδες του αφιερώματος ή να χρησιμοποιήσετε τα περιεχόμενα στη στήλη στα δεξιά.

Περισσότερα για το πολυτονικό από τον ιστοχώρο της
[Κίνησης Πολιτών για την Έπαναφορά του Πολυτονικού Συστήματος](#)

NEO 01.10.2008: [Απάντηση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σε ερώτηση στη Βουλή σχετικά με το αν επιτρέπεται η προαιρετική χρήση του πολυτονικού στον δημόσιο τομέα.](#)

Πως ψηφίστηκε το μονοτονικό (Από τα πρακτικά της συνεδρίασης της 11ης Ιανουαρίου 1982)

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΡΥΒΑΚΗΣ

(Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, από την εισήγησή του στη Βουλή το βράδυ της 11ης Ιανουαρίου 1982)

Κύριοι συνάδελφοι, επειδή η ώρα είναι προχωρημένη δεν θα επεκταθώ σ' ένα θέμα το οποίο αναμφισβήτητα κάτω από άλλες συνθήκες και με άλλο σκηνικό θα χρειαζόταν εκτεταμένη και πανηγυρική αντιμετώπιση. Εξ άλλου ζητώ να ενσωματωθεί στα Πρακτικά η Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου "περί κυρώσεως της από 11.11.1981 Πράξεως τού Προέδρου της Δημοκρατίας "περί εγγραφής μαθητών στα Λύκεια της Γενικής και Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως", για την ιστορία της μεταβολής και η οποία έχει ως εξής:

"Αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑΣΟΚ -και σε υλοποίηση εξαγγελίας του- μια από τις πρώτες πράξεις τού υπουργού Παιδείας υπήρξε η με αριθμ. Φ 900.43/4/9/14145/2.12.1981 απόφασή του για την "Εισαγωγή τού μονοτονικού στην Εκπαίδευση".

Μ' αυτήν συστήθηκε ειδική επιτροπή με σκοπό να μελετήσει και να εισηγηθεί σχετικά με την καθιέρωση τού μονοτονικού συστήματος σε όλες τις βαθμίδες τής εκπαίδευσης, τον τρόπο και το

χρόνο τής εφαρμογής του, τις σχετικές αλλαγές που χρειάζεται να γίνουν κ.λπ.

Την επιτροπή απετέλεσαν οι κ.κ. 1) Εμμανουήλ Κριαράς, 2) Φάνης Κακριδής, 3) Χρίστος Τσολάκης, 4) Βασίλειος Φόρης, 5) Δημήτρης Τομπαΐδης, 6) Αριστείδης Βουγιούκας, 7) Χρίστος Μιχαλές, 8) Απόστολος Κοτλίτσας, 9) Αλόη Σιδέρη. (...)

Το μονοτονικό σύστημα είναι ένας τρόπος δραστηκής απλοποίησης στο θέμα των τόνων και των πνευμάτων. Η ανάγκη για την καθιέρωση τού μονοτονικού προέκυψε πρωταρχικά από τη διαπίστωση ότι τα πνεύματα και οι τόνοι, χωρίς να εξυπηρετούν κάποια πραγματική γλωσσική απαίτηση, γίνονται αιτία καταταλαιπώρησης όσων γράφουν την Ελληνική, ιδιαίτερα των μαθητών, και τροχοπέδη στις προσπάθειές τους για κατάκτηση τής γλώσσας και για ουσιαστική μόρφωση. (...)

Η ουσία τής μεταρρύθμισης πράγματι βρίσκεται στο γεγονός, ότι μετά από δύο χιλιάδες χρόνια, με μια εξαίρεση παλαιότερα, τής εποχής τού Ελευθερίου Βενιζέλου, σε σχέση με τη δασεία, δεν έχει αποτολμηθεί μια τόσο δραστηκή μεταβολή και τονική απλοποίηση εις τα δεδομένα τού τονισμού.

Βεβαίως γνωρίζουμε αυτό το οποίο υποστήριξε ο κύριος Γλέζος, λέγοντας ότι ίσως το σωστότερο σύστημα θα ήταν το ατονικό. Δεν θα θελήσω να τοποθετηθώ πάνω σε αυτή τη θέση. Θα ήθελα πάντως να υπογραμμίσω το ότι, αυτή η δραστηκή μεταβολή πάνω στην τονική σήμανση είναι πράγματι -όπως δέχονται πολλοί και όχι από αυτούς που εισάγουν την μεταρρύθμιση αυτή- είναι πράγματι εξ αιτίας και τής ιστορίας τής μεταβολής, μια επανάσταση στα χρονικά και γλωσσικά δεδομένα τής ελληνικής γλώσσας. Δεν θα αναφερθώ ειδικότερα στα πλεονεκτήματα ή και τις αντιρρήσεις ή επιφυλάξεις οι οποίες διατυπώνονται από τους όλο και λίγους “γλωσσισμύνοτες” τής ήδη δεδομένης οπτικής αποτύπωσης τής νεοελληνικής γλώσσας. Αλλά, πράγματι όσο περνάει ο καιρός, διαπιστώνεται, ότι όλο και λιγότεροι επιμένουν εις την αποτύπωση όπως την γνωρίζουμε και την έχουμε διδαχθεί εμείς οι παλαιότεροι.

Δεν διαβάζουμε σωστά

Υπερτιμήθηκε η άποψη ότι διευκολύνει τους μαθητές, κάτι που, ίσως, είναι αντιπαιδαγωγικό. Υπάρχει άλλωστε και μια παράδοση που εκφράζει την άποψη μεγάλων παιδαγωγών, οι οποίοι επιμένουν ότι το παιδί πρέπει να κοπιάζει για να γίνει άνθρωπος ικανός, ώστε στην ζωή του ν’ αντιμετωπίσει όλες τις αντιξοότητες. Υποστηρίχτηκε, επίσης, υπέρ τού μονοτονικού και η άποψη ότι διευκολύνονται οι τυπογράφοι και οι στοιχειοθέτες, γενικά και ότι οι εκδόσεις, πάλι γενικά, γίνονται οικονομικότερες.

Παραγνωρίστηκαν, όμως, οι λόγοι που επέβαλαν στους Αλεξανδρινούς χρόνους, την καθιέρωση των τόνων, οι οποίοι ισχύουν και σήμερα. Πολλές φορές, τα γραπτά μου δεν διαβάζονται σωστά όταν τυπώνονται στο μονοτονικό. Ας ελπίσουμε ότι θα επανεξεταστεί μελλοντικά το θέμα και ότι θα επικρατήσουν σωφρονέστερες απόψεις”.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Και είναι γενικότερα αποδεκτή η αλήθεια ότι χωρίς μεταβολή εις την πολιτιστική και γλωσσική κληρονομιά, μπορεί κανείς να προχωρήσει σε αυτήν την απλοποίηση την οποία εισάγει σήμερα η κυβέρνηση και κάνει δεκτή η Βουλή, ακόμη και από της πλευράς των απόντων, όπως διευτυπώθει τουλάχιστον από τους αρχηγούς και εκπροσώπους της, και η οποία πραγματικά θα βελτιώσει σε όλους τους τομείς, σε όλα τα επίπεδα τα συναφή, τα γλωσσικά δεδομένα, χωρίς να βλάψει καθόλου την πολιτιστική και γλωσσική μας κληρονομιά για την οποία βεβαίως η κυβέρνηση έχει πρώτιστο ενδιαφέρον”.

Από τα πρακτικά τής Βουλής προκύπτουν σε σχέση με την ψήφιση τού μονοτονικού τα εξής:

-Προς τα μεσάνυχτα τής 11.1 1982 είχε ολοκληρωθεί η συζήτηση για την εγγραφή των μαθητών των Λυκείων, οπότε εντελώς αιφνιδίως εισάγεται προς ψήφιση η επιβολή τού μονοτονικού. Μετά από ερώτηση τού Ευάγγελου Αβέρωφ, ποιο είδος μονοτονικού σκέφτεται να εφαρμόσει η Κυβέρνηση, στην οποία έλαβε αμήχανη απάντηση από τον υπουργό, παρενέβη ο τότε κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος τής αξιωματικής αντιπολίτευσης Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και επεσήμανε, διαμαρτυρόμενος, τα ακόλουθα (σελ. 456 των Πρακτικών τής Βουλής): Το άρθρο περί τού μονοτονικού “προστίθεται σήμερα, την τελευταία ώρα αιφνιδιαστικώς.

Αναφέρεται σε ένα μέγα θέμα...”. Ζητεί να μετατεθεί η συζήτηση τού άρθρου περί μονοτονικού: “Δεν είναι δυνατόν να έχει η κυβέρνηση την απαίτηση να μάς φέρνει το θέμα αυτό το μέγα, αιφνιδιαστικά, και να απαιτεί να το ψηφίσουμε και μετά την 12ην (νυκτερινή). Η τροπολογία αναφέρεται σε ένα πολύ σοβαρό θέμα”. Ανακοινώνει ότι αν η κυβέρνηση επειμείνει, η αξιωματική αντιπολίτευση είναι υποχρεωμένη να αποχωρήσει από την αίθουσα. Στη συνέχεια, δευτερολογεί και επισημαίνει τη σοβαρότητα τού θέματος, ότι κακώς αυτό προτείνεται με τροπολογία, ότι κακώς καλείται η Βουλή να το συζητήσει μετά το μεσονύκτιο, ότι η αντιπολίτευση δεν έχει προλάβει να ενημερωθεί: “Δεν έχουμε κανένα φάκελο. Δεν έχει καμιά σχέση με το συζητούμενο νομοσχέδιο. Είναι σαφές ότι είναι αντισυνταγματική η τροπολογία. Δώστε μας τον χρόνο να προετοιμαστούμε.”

Από την πλευρά τού ΚΚΕ, η Μαρία Δαμανάκη παρεμβαίνει δύο φορές (σελ. 457) και ζητεί αναβολή “γιατί το Σώμα έχει κουρασθεί”. Ο Κ. Μητσοτάκης επανέρχεται λέγοντας: “Εφόσον η κυβέρνηση και το προεδρείο επιμένουν εις αυτόν τον αντιδημοκρατικόν και αντικοινοβουλευτικόν τρόπον συζητήσεως αυτής τής τροπολογίας, υπό τας συνθήκας αυτές, λυπούμεθα ειλικρινώς, αλλά δεν δυνάμεθα να παρακολουθήσουμε την συζήτηση και είμεθα υποχρεωμένοι να αποχωρήσουμε”. Οι βουλευτές τής ΝΔ αποχωρούν. Γύρω στις 2 μετά τα μεσάνυχτα ψηφίστηκε η τροπολογία για το μονοτονικό, από τριάντα παρόντες βουλευτές (κατά την δήλωση τού Παναγιώτη Κανελλόπουλου).

Καταστρέφουμε ό,τι κτίσαμε

... Αν δεν θέλετε, κύριοι τού υπουργείου, να κάνετε φωνητική ορθογραφία, τότε πρέπει ν’ αφήσετε τους τόνους και τα πνεύματα, γιατί αυτοί που τούς βάλανε ξέρανε τι κάνανε. Δεν υπήρχαν στα αρχαία ελληνικά, γιατί απλούστατα υπήρχαν μέσα στις ίδιες τις λέξεις. Αυτοί, οι Κριαράς και οι άλλοι, τα κτήνη τα τετράποδα που έκαναν αυτές τις μεταρρυθμίσεις – αυτό παρακαλώ να γραφεί στις εφημερίδες- δεν ξέρουν τι είναι γλώσσα. Δεν ξέρουν αυτό που γνώριζε η κόρη μου στα τρία της χρόνια.

Μάθαινε μία λέξη και μετά έψαχνε για τις συγγενείς της. Αυτό είναι μια γλώσσα. Ένα μάγμα, ένα πλέγμα, όπου οι λέξεις παράγονται οι μεν από τις δε, όπου οι σημασίες γλιστράνε από τη μία στην άλλη, είναι μια οργανική ενότητα από την οποία δεν μπορείς να βγάλεις και να κολλήσεις πράγματα, δυνάμει μιας ψευτοκυβέρνησης, καθισμένος σ’ ένα γραφείο στο

υπουργείο Παιδείας.

Η κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων είναι η κατάργηση της ορθογραφίας, που είναι τελικά η κατάργηση τής συνέχειας. Ήδη, τα παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν Καβάφη, Σεφέρη, Ελύτη, γιατί αυτοί είναι γεμάτοι από τον πλούτο των αρχαίων ελληνικών. Δηλαδή, πάμε να καταστρέψουμε ό,τι κτίσαμε. Αυτή είναι η δραματική μοίρα τού σύγχρονου ελληνισμού.

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ

...Ύβρις και Νέμεσις

Οι ποιητές και οι λογοτέχνες δίνουν την φυσιογνωμία τού έθνους. Αυτή λοιπόν τη φυσιογνωμία επιχειρούν σήμερα να την παραμορφώσουν. Δεν έχουμε φυσιογνωμία ελληνική.

Υπάρχει μια νοοτροπία που θέλει να τα απλοποιήσει όλα. Κι αναρωτιέμαι γιατί; Γιατί οι άνθρωποι δεν πρέπει να μοχθούν; Γιατί ο καρπός τού μόχθου περιφρονείται τόσο πολύ, ενώ τόσο ανάγκη τον έχουμε τώρα ειδικά που ανήκουμε στην Ευρώπη και χρειαζόμαστε όσο ποτέ άλλοτε τα πνευματικά όπλα; Αυτή η νοοτροπία τής απλοποίησης μάς έχει οδηγήσει στο σημείο να κακοποιούμε και να εκχυδαίζουμε τα πάντα. Είναι απελπιστικό, οδυνηρό, για να μην πω θανατηφόρο.

Αναρωτιέται λοιπόν κανείς τι θα παραλάβει και από ποιους η νέα γενιά με την οποία τόσο πολύ ασχολείται η παρούσα κατάσταση. Τι σκοπό έχουν άραγε οι υπεύθυνοι που μεταχειρίζονται τόσο άσχημα την γλώσσα; Τι τέλος πάντων θέλουν να παραδώσουν και από ποιους το παρέλαβαν;

Ύβρις και τίποτε άλλο χαρακτηρίζει την παρούσα κατάσταση. Ύβρις και, δυστυχώς, τής ύβρεως, πάντοτε έπεται η Νέμεσις. Τώρα βέβαια μιλάμε περί πολιτιστικού κόσμου, περί πολιτιστικών εκδηλώσεων. Τι θα πει πολιτιστικό; Παίζουμε με τις λέξεις. Λέμε λέξεις. Και βεβαίως πίσω απ' αυτές τις λέξεις δεν υπάρχει τίποτε άλλο παρά ένας μοναδικός σκοπός: Η ερείπωση τής γλώσσας, η κατάργηση των εννοιών, ώστε οι άνθρωποι ούτε να συνεννοούνται, ούτε να μπορούν να σκέφτονται. Γιατί μόνον έτσι θα μπορούν ορισμένοι να κάνουν την δουλειά τους: Να θάψουν τον τόπο. (...) Είμαι Έλληνας, γι' αυτό πονώ και υποφέρω για ό,τι βλέπω μπροστά μου. Για ό,τι αισθάνομαι να έρχεται.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΟΡΝ

Πλήρης εξάρθρωση της ελληνικής ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

(υπεγράφη αμέσως μετά την ψήφιση τού μονοτονικού από την Βουλή, στις
11.1.1982)

“Πιστεύαμε πως η πράξη τής πολιτείας με την οποία, πριν λίγα χρόνια, αναγνώρισε την δημοτική ως την μοναδική γλώσσα τού Έθνους μας σήμερα, θα λύτρωνε τον λαό μας από την μάστιγα ενός, πολιτικοποιημένου μάλιστα, γλωσσικού ζητήματος και θα ήταν η απαρχή μιας βαθύτερης μελέτης και γνώσης τής γλώσσας, μιας συνειδητότερης χρήσης και γραφής των λέξεών της.

Αντί γι' αυτό, με λύπη μας είδαμε να δημιουργείται τεχνητά, αμέσως, ένα νεόμορφο γλωσσικό πρόβλημα, το πρόβλημα τού τονισμού των λέξεων στον γραπτό λόγο και μαζί μ' αυτό, να συζητείται κιόλας το θέμα τής γραφής των λέξεων από μερικούς – δηλαδή πλήρης εξάρθρωση τής ελληνικής γλώσσας. Κι εκείνοι που δημιούργησαν το πρόβλημα αυτό, φρόντισαν να το πολιτικοποιήσουν, χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι, αναθέτοντας στην πολιτεία πάλι την λύση του, ανέλαμβαναν απέναντι στο Έθνος βαρύτατη ευθύνη. Κι έτσι έχουμε νέα γλωσσική εμπλοκή στην Ελλάδα.

Επειδή όμως:

1. Οι λέξεις, όπως μάς τις παρέδωσαν οι πατέρες τού Δημοτικισμού, γράφονται έτσι επί 2.000 τώρα χρόνια, έχοντας κρυσταλλώσει παράδοση αξιосέβαστη, ακόμη κι από τους ξένους

2. το πώς θα γράφονται οι λέξεις είναι πάντοτε αρμοδιότητα αποκλειστική των συγγραφέων ενός τόπου και ποτέ άλλων παραγόντων τής ζωής

3. το κύριο χρέος μας σήμερα είναι να μάθουν να μιλούν και να γράφουν οι Έλληνες σωστά την παραδεδομένη δημοτική

4. οι απλοποιήσεις τής γλώσσας μας τα τελευταία χρόνια περιόρισαν στο ελάχιστο τις δυσκολίες τονισμού των λέξεών της,

διακηρύσσουμε ότι:

δεν δεχόμαστε οποιαδήποτε αλλαγή στην γραφή των λέξεων τής γλώσσας μας και θα συνεχίσουμε να γράφουμε και να τυπώνουμε τα βιβλία μας με σέβας προς την ζωντανή γλωσσική παράδοση και την πλήρη μορφή των λέξεων, όσων μάς δίδαξαν οι πατέρες τού δημοτικισμού και οι μεγάλοι Νεοέλληνες συγγραφείς.

Οι συγγραφείς

Νίκος Αθανασιάδης, Τάσος Αθανασιάδης, Έφη Αιλιανού, Ορέστης Αλεξάκης, Κώστας Ασημακόπουλος, Τάκης Βαρβιτσιώτης, Όλγα Βότση, Νικηφόρος Βρεττάκος, Πέτρος Γλέζος, Μαργαρίτα Δαλμάτη, Διαλεχτή Ζευγώλη-Γλέζου, Λιλή Ζωγράφου, Νανά Ησαΐα, Ιουλία Ιατρίδη, Πάνος Καραβίας, Αντρέας Καραντώνης, Ζωή Καρέλλη, Γρηγ. Κασιμάτης, Τάσος Κόρφης, Γιωργής Κότσιρας, Β. Κωνσταντίνος, Χριστόφορος Λιοντάκης, Ν. Κ. Λούρος, Χρήστος Μαλεβίτσης, Γ. Μανουσάκης, Μελισσάνθη, Ε.Ν. Μόσχος, Δημήτρης Μυράτ, Έλλη Νεζερίτη, Θεόδ. Ξύδης, Θ. Παπαθανασόπουλος, Δημ. Παπακωνσταντίνου, Λένα Παππά, Π.Β. Πάσχος, Γ. Πατριαρχέας, Ν.Γ. Πεντζίκης, Ε.Ν. Πλατής, Αλέξης Σολομός, Τατιάνα Σταύρου, Γεωργία Ταρσούλη, Φώφη Τρέζου, Ιωάννα Τσάτσου, Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, Θ.Δγία Ταρσούλη, Φώφη Τρέζου, Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, Θ.Δ. Φραγκόπουλος, Νίκος Φωκάς, Παναγιώτης Φωτέας, Ερρίκος Χατζηανέστης, Ντίνος Χριστιανόπουλος.

“Για τη Μητέρα Γλώσσα μας τα λάβαρα κρατείστε”

Κωστής Παλαμάς

Κινδυνεύει το πιο πολύτιμο αγαθό μας

ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ “ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ” (υπεγράφη τόν Μάρτιο του 1982)

Η διαμόρφωση μιας γλώσσας υπερβαίνει οποιαδήποτε νομοθετική στοιχειοθέτηση κι ένας γλωσσικός ή εκφραστικός καταναγκασμός θα έπληττε ασφαλώς τα θεμέλια της ελευθερίας του σκέπτεσθαι. Κανείς βέβαια δεν διανοήθηκε να αποπειραθεί κάτι τέτοιο, εν συνειδήσει τουλάχιστον. Παρ’ όλα αυτά, συχνά η γλώσσα μας υποφέρει από αυτόκλητους “εκλαϊκευτές” ή “εκσυγχρονιστές” της, οι οποίοι στην πραγματικότητα όχι μόνο δεν μπορούν να την ακούσουν στην σύγχρονή της λαλιά και να την παρακολουθήσουν στην δημιουργική γραφή της, αλλά παραγνωρίζουν την διαχρονική της υπόσταση και σημασία. Ποτέ ίσως μέσα στην ιστορική της διαδρομή και όταν ακόμη συμπιεζόταν από τις πιο αντίξοες συνθήκες, η ελληνική γλώσσα ως ιδιαίτερη οντότητα δεν διέτρεξε τους κινδύνους που διατρέχει σήμερα’ διότι ποτέ άλλοτε οι ενσυνείδητες παρεμβάσεις και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν ήταν σε θέση να την επηρεάσουν τόσο δυσμενώς, ακόμη και να την αποδυναμώσουν. Σήμερα, εκτός των άλλων, ένας ξεπερασμένος γλωσσαμυντορισμός, εν ονόματι μιας τεχνητής Δημοτικής, μάς θυμίζει όλο και περισσότερο τους καθαρευουσιάνους γλωσσαμύντορες τού παρελθόντος. Επιθυμούμε να το διακηρύξουμε καθαρά: Για μάς δεν υπάρχει το δίλημμα, δημοτική-καθαρεύουσα, υπάρχει η ενιαία ελληνική γλώσσα, πολυδιάστατη στην σύγχρονή της ανάπτυξη, το πιο πολύτιμο αγαθό τού λαού μας, το πιο αξιόλογο προϊόν εξαγωγής τού τόπου μας στον διεθνή χώρο. Και εδώ ακριβώς επισημαίνουμε τους κινδύνους μιας αποκοπής από τις ρίζες τής γλώσσας μας, τον αρχαίο ελληνικό λόγο και την λόγια παράδοση, που μαζί με την δημόδη γλωσσική κληρονομιά μας συνθέτουν μιαν αδιάκοπη γλωσσική συνέχεια και πλούτο τεσσάρων χιλιάδων ετών.

**Οδυσσέας Ελύτης,
Γεώργιος Μπαμπινιώτης,
Αριστοτέλης Νικολαΐδης,
Γιάννης Ντεγιάννης,
Αριστόξενος Σκιαδάς,
Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Γιώργος Χειμωνάς.**

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ

Τα ελληνικά είναι τραγούδι

Πρέπει να σας πω ότι δεν ήμουν πάντοτε υπέρ των τόνων. Τούς θεωρούσα διακοσμητικά στολίδια, κατάλοιπα άλλων εποχών, που δεν χρειάζονται πια. Και καθώς δεν ήμουν ποτέ καλός στην ορθογραφία, το μονοτονικό με διευκόλυνε. Βέβαια, η γλώσσα χωρίς τόνους φάνταζε στα μάτια μου σαν σεληνιακό τοπίο, αλλά νόμιζα ότι αυτό ήταν μια προσωπική μου εντύπωση, θέμα συνήθειας. Ώσπου συνέβη το εξής: Είχα βρεθεί για ένα διάστημα ν’ ακούω συστηματικά, καινούργια ανέκδοτα τραγούδια, επωνύμων και ανωνύμων, για λογαριασμό τής δισκογραφικής εταιρείας “Λύρα”, προκειμένου αυτή να τα ηχογραφήσει ή να τα επιστρέψει στους συνθέτες.

Είναι δύσκολο ν’ απορρίπτεις και ακόμα δυσκολότερο να εξηγείς το γιατί. Όταν βέβαια το τραγούδι είναι τετριμμένο ή άτεχνο, η εξήγηση είναι εύκολη. Μού συνέβη όμως να δω τραγούδια όπου οι

στίχοι δεν ήταν άσχημοι και η μουσική δεν ήταν τυχαία, επιπλέον ταίριαζε θεματικά και με τους στίχους. Κι όμως, το τραγούδι συνολικά δεν “κύλαγε” όπως λέμε(οπότε το επιστρέψαμε στον ενδιαφερόμενο με διάφορες ασάφειες και υπεκφυγές. Το πράγμα με απησχόλησε.

Έφερνα στο μυαλό μου μεγάλες ωραίες επιτυχίες, παλιά τραγούδια (...) και τα συνέκρινα μ’ αυτά που απέρριπτα, ώσπου μετά από μήνες διεπίστωσα κάτι πολύ απλό: Όταν μια μουσική μετατρέπει συστηματικά τις μακρές συλλαβές σε βραχείες ή όταν ανεβάζει την φωνή εκεί όπου υπάρχει απλώς μια περισπωμένη, ενώ την κατεβάζει συστηματικά εκεί που υπάρχει ψιλή οξεία, όταν δηλαδή η μουσική κινείται αντίθετα -προσέξτε, αντίθετα όχι στο ρυθμό του ποιήματος, αλλά αντίθετα στις αναλογίες τονισμού και αντίθετα στην ορθογραφία του- τότε όσο έξυπνη και να ‘ναι, κάνει το τραγούδι δυσκίνητο και ασθματικό.

Στα πετυχημένα τραγούδια δεν συμβαίνει αυτό. Βέβαια, όταν γράφει κανείς πάνω σ’ ένα ρυθμό ή σ’ ένα μουσικό δρόμο, πρέπει να ακολουθήσει τα καλούπια τους, οπότε θα υπάρχουν σημεία όπου αυτή η πείρα που περιέγραψα, δεν τηρείται. Αυτό όμως θα συμβεί μόνον όταν δεν γίνεται αλλιώς. Και πάντα η βιασμένη λέξη θα τοποθετείται έτσι ώστε να προηγούνται και να έπονται επιτυχείς στιγμές, ώστε να μειώνεται η εντύπωση τής ατασθαλίας, η οποία έτσι συνδυασμένη ωφελεί, διότι το τραγούδι αλλιώς θα ήταν μηχανικό. Κάτι τέτοιο δεν το είχα προσέξει. Και ήταν η πρώτη φορά που αισθάνθηκα ότι οι τόνοι και τα πνεύματα ίσως να μην ήταν διακοσμήσεις, ίσως να είχαν λόγο. (...)

“Η μουσικότητα της
ελληνικής γλώσσας είναι
εφάμιλλος τής συμπαντικής”
Γ. Ξενάκης

Μέσα στο στούντιο είχα και δύο εκπλήξεις. Να η πρώτη: Προσπαθώντας να ακούσω την διαφορά οξείας και περισπωμένης, διάβασα την φράση: “Λυγά πάντα η γυναίκα”. Το “πάντα” ακούγεται ψηλότερα από το “λυγά” που παίρνει περισπωμένη. “Λυγά πάντα η γυναίκα” ακούγεται όμως περιέργως ψηλότερα κι από το “γυναίκα”, που όμως παίρνει οξεία. Γιατί άραγε; Τηλεφώνησα σ’ έναν φίλο και έμαθα ότι η “γυναίκα” οφείλει να παίρνει παρισπωμένη, διότι είναι τής τρίτης κλίσεως, η οποία όμως καταργήθηκε, γι’ αυτό πήρε οξεία η “γυναίκα”. Να λοιπόν, που από άλλο σημείο ορμώμενος, αναγκάστηκα να συμφωνήσω ότι κακώς καταργήθηκε η τρίτη κλίση αφού στην φωνή μας εξακολουθεί να υπάρχει “Λυγά πάντα η γυναίκα” λοιπόν και παίρνει και περισπωμένη. Η δεύτερη έκπληξη: Έδωσα σ’ έναν ανύποπτο νέο, που παρευρισκόταν στο στούντιο, να διαβάσει λίγες φράσεις. Εκεί μέσα είχα βάλει σκοπίμως την ίδια λέξη ως επίθετο και ως επίρρημα, διότι είχα πάντα την περιέργεια να διαπιστώσω αν προφέρουμε διαφορετικά το ωμέγα από το όμικρον.

Ακούστε τις φράσεις:

Είν’ ακριβός αυτός ο αναπτήρας. Ας μην είν’ ωραίος, έχει την αξία του. Ναι, ακριβώς αυτό ήθελα να πω”.

Ακουστικώς δεν παρατήρησα διαφορά. Έκοψα τις δύο λέξεις και τις κόλλησα την μία κατόπιν της άλλης. Ακούστε το!

“Ακριβός... ακριβώς”.

Ελάχιστη διαφορά στο αυτί’ ο ηχολήπτης μόνον επέμενε ότι το δεύτερο είναι κάπως πιο φαρδύ. Ας το ξανακούσουμε:

“Ακριβός... ακριβώς”.

Ασήμαντη διαφορά. Συνδέσαμε τότε τον παλμογράφο. Να το διάγραμμα του επιθέτου ακριβός, όπως προέκυψε, και να το πολύ πλουσιότερο τού επιρρήματος. Δεν είναι καταπληκτικό; Όταν το είδα, τα μηχανήματα του στούντιο μού φάνηκαν σαν όργανα του παραμυθιού. Ο παλμογράφος μού φάνηκε σαν μια σκαπάνη που, κάτω από το έδαφος της καθημερινής ομιλίας, ανακαλύπτει αυτό που δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει, έστω μέσα σε χειμερία νάρκη, αυτό που συνειδητοποίησαν και προσπάθησαν να μνημειώσουν οι Αλεξανδρινοί δύο χιλιάδες χρόνια πριν. Τίποτε δεν χάθηκε. Όλα υπάρχουν. Αρκεί να προσέξουμε αυτό το τραγούδι της καθημερινής ομιλίας που πηγαиноέρχεται συνεχώς ανάμεσά μας. Ακούστε πώς ηχούν οι τονισμοί. Ακούστε τα μακρά. Ακούστε την λαϊκή τραγουδίστρια πώς αποδίδει το ωμέγα ή την ψιλή οξεία (...).

Τέλος, ακούστε την θεία φωνή του Ανδρέα Εμπειρίκου, την παράξενη απαγγελία που κυνηγά την λάμψη της οξείας, τον πλούτο της διφθόγγου, τους τόνους και την ορθογραφία, σαν μουσικά σύμβολα μιάς φωνής που προϋπάρχει αδιάκοπα και οδηγεί το ποίημα. (...)

Δεν περιφρόνησα καμμιά άποψη και δεν κολάκευσα καμιά. Προσπάθησα να πω τρεις φορές τρεις αλήθειες.

Πρώτον: Τα ελληνικά είναι τραγούδι. Κανείς δεν σκέφτηκε ποτέ να απλοποιήσει ένα τραγούδι ή να το δει πρακτικά. Γιατί να δούμε λοιπόν τα ελληνικά, πρακτικά;

Δεύτερον: Όποιος σταθεί αλαζονικά απέναντι στα ρεφρέν που τον ψυχαγώγησαν διά βίου, στρέφεται εναντίον της προσωπικής του ιστορίας και πίστης. Τα ίδια μπορεί να πάθει ένας λαός με την γλώσσα. Ιδίως αν η γλώσσα του είναι τα ελληνικά.

Τρίτον: Τα ελληνικά ως τραγούδι είναι ανυπόφορα δύσκολα. Κανείς δεν τα βγάζει πέρα με τα ελληνικά. Απέναντι στα ελληνικά θα είμαστε πάντα φάλτσοι και αγράμματοι. Αλλά τί να γίνει; Σημασία έχει η συνείδηση ότι τα μιλάμε, όχι για να γίνουμε δεξιοτέχνες, αλλά για να γίνουμε άνθρωποι. Ευχαριστώ.

“Όταν κάποτε φύγω από τούτο το
φως θα ελιχθώ προς τα πάνω όπως
ένα ρυάκι που μουρμουρίζει.
Κι αν τυχόν κάπου ανάμεσα
στους γαλάζιους διαδρόμους
συναντήσω αγγέλους, θα
τούς μιλήσω ελληνικά,
επειδή δεν ξέρουνε γλώσσες.
Μιλάνε μεταξύ τους με μουσική”

Νικ. Βρεττάκος

ΣΤΕΛΙΟΣ ΡΑΜΦΟΣ

Μονοτονισμένη μουσική

Στο περιοδικό Φιλόλογος (τ. 40/1985) δημοσιεύθηκε ενδιαφέρουσα πειραματική έρευνα περί της εφαρμογής του μονοτονικού συστήματος εις το Γυμνάσιο. Η έρευνα διεξήχθη σ' ένα τμήμα της Πρώτης και ένα τμήμα της Δευτέρας τάξεως του Γυμνασίου Διαβατών Θεσσαλονίκης, επί τούτου δε συνεργάσθηκαν μία καθηγήτρια στον τομέα Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, η οποία έδωσε το θέμα και επέβλεψε το πείραμα σε όλες του τις φάσεις, και μία ειδική ερευνήτρια.

Κατ' αρχήν τα παιδιά έγραψαν δύο εκθέσεις σε διάστημα δεκαπέντε ημερών και ένα μήνα αργότερα επανεξετάσθηκαν γραπτώς κατά διαφορετική έννοια: η ερευνήτρια τούς υπαγόρευσε, εντός ενδεκαλέπτου, δώδεκα ειδικά μελετημένες σύντομες προτάσεις (π.χ. Γεια χαρά, φίλε!) και εν συνεχεία τούς παρέχώρησε τετράλεπτο διορθώσεως, εκπνέοντος τού οποίου έληξε το πείραμα. Το δεύτερο τούτο στάδιο είχε ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί αν στην έκθεση οι εξεταζόμενοι παρέκαμπταν με ευχέρεια την κάθε αμφίβολη περίπτωση, εδώ έγραφαν απαρεγκλίτως τα υπαγορευόμενα, οπότε φάνηκε ολοκάθαρα πόσο αφομοίωσαν τους κανόνες του μονοτονικού. Σημειωτέον ότι κατά το προηγούμενο σχολικό έτος τα υποκείμενα είχαν διδαχθεί το μονοτονικό σύστημα και ότι πριν αρχίσει το πείραμα, η ειδική ερευνήτρια τούς το ξαναδίδαξε. Αλλά και μετά κάθε έκθεση, σαράντα επί των εβδομήντα μαθητών είχαν πάλι την ευκαιρία να το επαναλάβουν μαζί της, σε ατομική εξέταση τού διορθωμένου των γραπτού.

Η έρευνα έδειξε ότι γενικώς τα παιδιά δεν βάζουν τόνους και ότι πολύ συχνά παρατονίζουν, πράγμα το οποίο προσπαθούν να αποφύγουν συλλαβίζοντας φωναχτά. Επίσης, ότι στις περιπτώσεις εκθλίψεως ή αποκοπής δεν θυμούνται πότε πρέπει να απαλείψουν ή ν' αφήσουν τον τόνο και γι' αυτό γράφουν ολόκληρες τις λέξεις. Κανείς απ' όσους εξετάσθηκαν δεν τήρησε ακριβώς τους κανόνες του μονοτονικού, αν και καταλαμβάνουν μόνο μιάμιση σελίδα στην εν χρήσει Γραμματική του Γυμνασίου.

Μάλιστα, τα σφάλματα των μαθητών διπλασιάσθηκαν ή πολλαπλασιάσθηκαν στην καθ' υπαγόρευσιν εξέταση.

Η έρευνα έδειξε ακόμη ότι όσοι κάνουν ορθογραφικά λάθη, το μέγα δηλαδή πλήθος των Γυμνασιοπαίδων, κάνουν και τονικά, ενώ υψηλό ποσοστό μαθητών αγνοεί την ετυμολογία κοινοχρήστων λέξεων, λόγω απειρίας των Αρχαίων, σε περιπτώσεις δε όπως του ρήματος εύχομαι, ταυτίζει το ύψιλον με το φι και παρατονίζει την δίφθογγο στο έψιλον.

Έδειξε, τέλος, ότι οι περισσότερες παραβάσεις γίνονται σε λέξεις όπου ο τονισμός διαφοροποιεί την σημασία, ήγουν στα ερωτηματικά επιρρήματα πού και πώς, στις προσωπικές αντωνυμίες (μού, σου, μάς, σας κ.λπ.), στις συνιζημένες λέξεις (π.χ. μιά, δυο), τις οποίες τα παιδιά τονίζουν κατά σύστημα σαν δισύλλαβες, και στον τόνο των εγκλιτικών (π.χ. ο δάσκαλός μας είπε), που προκαλεί ευλόγως σύγχυση, αφού ο δεύτερος τόνος ανήκει στην μονοσύλλαβη προσωπική αντωνυμία, η οποία όμως κατά το μονοτονικό σύστημα δεν τονίζεται.

Οι ανωτέρω πειραματικές διαπιστώσεις οδήγησαν τις ερευνήτριες στα εξής γενικά συμπεράσματα: Ενώ με το μονοτονικό σύστημα θα έπρεπε να αποφεύγονται τα τονικά σφάλματα, εν τούτοις αυτό δεν συμβαίνει και ως προς τους βασικούς του κανόνες και ως προς τις εξαιρέσεις των. Το καθιερωμένο μονοτονικό σύστημα έχει, όπως υπογραμμίζουν, μηχανικό και όχι λογικό χαρακτήρα.

Τούτο δυσχεραίνει τα πράγματα, διότι στην γλώσσα μας υπάρχουν σιωπηλά γράμματα, τα οποία εάν δεν αναγνωρίσει ο μαθητής ετυμολογικώς (π.χ. Εύ-βοια, εύ-φημος) κατ' ανάγκην θα σφάλει,

αφού είναι επόμενο να ταυτίσει το σιωπηλό ύψιλον με το βήτα ή με το φι του δευτέρου συνθετικού και να τονίσει στο έψιλον. Το αυτό ισχύει για τις άτονες, ημίτονες, τονισμένες και υπερτονισμένες λέξεις της Νεοελληνικής, που εν προκειμένω ισοπεδώνονται, γιατί μπορεί να είναι μονοσύλλαβες, πλην έντονες (π.χ. φως, χθες), ή δισύλλαβες, αλλά συχνά στην συνάφεια άτονες (π.χ. από ‘δω, ότι έλεγε). Εξ άλλου, παρατηρούν, το μονοτονικό δεν βοηθεί πάντοτε να διακρίνομε ομώνυμες λέξεις – λόγου χάριν το “για” στις φράσεις “για να δούμε” (τελικός σύνδεσμος) και “για δές την” (μόριο)-, εις βάρος πάντα του νοήματος.

Συνάγουν λοιπόν μετριοπαθώς ότι στην εννεάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση παρατηρείται μία γενικότερη δυσκολία των μαθητών τόσο στην ανάγνωση όσο και στην χρήση του γραπτού λόγου -ιδίως στην ορθογραφία και την σύνταξη-, για να επιφέρουν όμως αναιτιολόγητα πως θα ήταν καλό να είχαμε ακόμη λιγότερους τόνους με όσο το δυνατόν λογικότερη κατοχύρωση, οπότε αξίζει τον κόπο να μελετηθεί τι επιπτώσεις θα είχε στην γραφή και την ανάγνωση μια περαιτέρω τονική απλοποίηση και αν η εφαρμογή τού ατονικού συστήματος θα αποτελούσε λύση.

Η εικόνα που δίνει η έρευνα θα ήταν πληρέστερη εάν, μαζί με τα ελαττώματα τής εφαρμογής, έδειχνε και τα γενικότερα μειονεκτήματα τού αμελετήτου συστήματος, συνδέοντάς τα με τον τύπο των λοιπών ορθογραφικών λαθών και τα εκφραστικά αδιέξοδα των μαθητών. Βέβαια, κάτι τέτοιο δεν ήταν στις επιδιώξεις των ερευνητριών, ώστε να τις μεμφθούμε για παράλειψη. Μέχρι να σχηματισθεί όμως πλήρης εικόνα, αξίζει να υπογραμμίσει κανείς ορισμένες εγγενείς αδυναμίες του μονοτονικού.

Επί παραδείγματι, αφήνει αδήλωτη την έμφαση σε φράσεις όπως: αυτό είναι το ζαχαροπλαστείο της περιοχής, αφού δεν έχει τρόπο να διαστέλλει την ποιοτική από την αριθμητική μοναδικότητα του καταστήματος, εάν δεν εισαχθεί επί τούτου νέα εξαίρεση στα ισχύοντα. Ούτε διακρίνει τον τελικό σύνδεσμο “γιά” από το αιτιολογικό, το διαζευκτικό ή το προτρεπτικό ομώνυμό του, όπως στην περίπτωση μονοτονισμένου στίχου του Ζ. Παπαντωνίου, που συναντούμε σε αναγνωστικό τού Δημοτικού (μπράβο του για ρεζιλίκι), τού ρουμελιώτικου “για έβγα ήλιε μ’ για θα βγω, για έβγα για θα λάμψω” ή τής φράσεως “για να σου πω”, η οποία έχει άλλη έννοια εάν το “για” είναι προτρεπτικό μόριο και άλλη εάν είναι τελικός σύνδεσμος.

“Η δημοτική κινδυνεύει
περισσότερο απ’ τους
φίλους της κι όχι
από τους εχθρούς της”

Ευάγ. Παπανούτσος

Γενικώς το μονοτονικό παρουσιάζει μειωμένη διακριτική ικανότητα επειδή θεωρεί τον τόνο σημάδι και όχι σύμβολο ποιού φωνής, οπότε τον σημειώνει κατά ορισμένη μηχανική δεοντολογία και όχι

σύμφωνα με τον τονισμό της λέξεως.

Τουναντίον, το παραδεδομένο τονικό σύστημα ανταποκρίνεται στις ποικίλες τροπές τού λόγου και διασώζει το χρώμα τού τόνου, είτε για emphaticούς τύπους πρόκειται είτε για ανεμφάτους.

Αυτό διότι ο τόνος του λειτουργεί προσωδιακά και αποτελεί, ως εκ τούτου, ηχητικό πλαίσιο ενεργοποιούμενο στην φράση, όχι ποιοτικώς αμετάβλητο ηχητικό σημείο (νότα), σαν τον τόνο τού μονοτονικού. Ο τελευταίος θα ίσχυε εάν στην γλώσσα μας τονίζαμε απaráλλακτα την ίδια συλλαβή, καθώς οι Γάλλοι τονίζουν κυρίως την λήγουσα, διακρίνοντας έτσι αυτόματα την έντονη από την άτονη συλλαβή.

Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν συμβαίνει, επειδή ο τόνος στα ελληνικά αποτελεί ιδιαίτερο προσωδιακό χαρακτηριστικό των τύπων κάθε λέξεως και πέφτει αναλόγως στο θέμα (ο ήρωας, η ιδέα) ή στην κατάληξη (ο πατήρ, της μητρός), είναι έξις φυσική που μάς επιβάλλει να γνωρίζουμε όλες τις λέξεις με το πνεύμα και τον τόνο τους.

Εξ ου η διακριτική ενέργεια των τόνων (που/πού, πως/πώς) και η ατοπία του κονσερβοποιημένου μονοτονισμού, σύμφωνα με τους κανόνες τού οποίου το “χθες”, το “μας”, το “λεν”, ως μονοσύλλαβα δεν τονίζονται, αλλά το “εχθές”, το “εμάς”, το “λένε”, ως δισύλλαβα τονίζονται, ενώ πρόκειται για τις ίδιες λέξεις με τον ίδιο τόνο φωνής(εξ ου τα μονοτονικά εκτρώματα του τύπου “ποιος το δε”; ή “δος μου τόνε”, όπου η αντωνυμία τονίζεται και η προστακτική του ρήματος όχι, ή του τύπου “πε(ς)το”, όπου όταν απαλείφεται προαιρετικά το τελικό σίγμα, μένει ένα κινεζόηχο “πε το”! Ήθελα να ξέρω πώς αποφασίσαμε ότι οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν τονίζονται, αφ’ ης στιγμής και πλήθος είναι στην γλώσσα μας και ο τονισμός των έχει σημασία για τον λόγο.

Ενδέχεται να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι αυτά τα βραχυκλώματα συμβαίνουν μόνο στο μηχανικό μονοτονικό και ότι σε μία λογική διασκευή του αποκλείονται. Ασφαλώς, ένα σύστημα όπου κάθε λέξη, εκτός από τις όντως άτονες, τονίζεται κατά την προφορά της, παρουσιάζει μεγαλύτερη λειτουργικότητα από το διάτρητο ισχύον μονοτονικό.

Δεν είναι όμως καθόλου βέβαιο πώς καθ’ εαυτό αποτελεί σύστημα πλεονεκτικό, ικανό να αντικαταστήσει την παραδεδομένη τονογραφία μας, αν κρίνω από τις μονοτονικά αδιευκρίνιστες ομωνυμίες, που επιτρέπει το προσωδιακό υπόστρωμα της γλώσσας μας. Επί παραδείγματι, η ιδιωματική προφορά των τοπικών διαλέκτων δεν μεταφέρεται άνετα στον οπωσδήποτε μονοτονισμένο γραπτό μας λόγο, αίφνης στην περίπτωση της φράσεως “θέλου μια ουρίτσα”.

Εάν δεν δασύνουμε την “ουρίτσα”, ο αναγνώστης θα μείνει με την εντύπωση ότι μάς χρειάζεται ουρά και όχι περιθώριο μιάς ώρας. Το αυτό ισχύει και για φράσεις τού τύπου “περιμένω την ακριβή εικόνα που μου υποσχέθηκες”, όπου μένει άδηλο αν περιμένουμε κάποια εικόνα αξίας (ακριβή) ή κάποια πιστή (ακριβή) περιγραφή, αφού η αιτιατική τού “ακριβής” διαφέρει από την τού “ακριβή” κατά την περισπωμένη.

Ούτε είναι σαφής η έννοια προτάσεων, όπως “Ωραία η θέα”!, “Τι ωραία!” και “η Νίκη πρόβαλε μοιραία μπροστά του”, όπου αγνοούμε αν το δεύτερο “ωραία” και το “μοιραία” είναι επίθετα ή επιρρήματα, εφ’ όσον ούτε οξύνονται ούτε περισπώνται, είτε προτάσεων όπως “τρικυμία παρέσυρε βοηθό ασυρματιστή”, όπου για τον ίδιο λόγο δεν μπορούμε να ξέρουμε αν παρέσυρε τον βοηθό τού ασυρματιστή ή τον βοηθό ασυρματιστή τού πλοίου. Το λογικό μονοτονικό απαιτεί, εξ ίσου με το μηχανιστικό, τυποποιημένη και αναλυτικά συγκροτημένη σύνταξη, η οποία εκ προοιμίου αποκλείει κάθε συνθετική ενέργεια στην φράση, μεταφέροντας το κέντρο βάρους της γραφής από το νόημα στην ορθοπεδική λογιστική.

“Κάθε έξωθεν επέμβαση
δεν είναι μόνο εγκληματική
εις βάρος τής γλώσσας,
δηλαδή εις βάρος ενός πολύτιμου
εθνικού κυττάρου,
αλλά είναι και βλακώδης.
Μία από τις πρόσφατες
δυναμιτιστικές απόπειρες εναντίον
τής γλώσσας μας είναι και
το περιβόητο μονοτονικό”.

Αντώνης Σαμαράκης

Αλλά το σοβαρότερο ελάττωμα τού μονοτονικού είναι ότι με το ένα και μοναδικό σημείο που χρησιμοποιεί, καταστρέφει τον ρυθμό τού λόγου, διαλύει το μέτρο και εξαλείφει κάθε χρώμα από την φωνή, ξεριζώνει δηλαδή το αίσθημα. Οι εισηγητές τού αναπήρου αυτού συστήματος ήταν προφανώς ανυποψίαστοι ή εντελώς αδιάφοροι για την προσωδιακή υφή της αρχαίας γλώσσας και, όπως ήταν επόμενο, αντιμετώπισαν τεχνολογικά το θέμα τών πνευμάτων και τών τόνων. Όμως, αν και η Νέα Ελληνική δεν διατηρεί την προσωδία τής μάνας της, περισώζει χαρακτήρες τής αρχαίας προφοράς στην προσωδία και την μουσικότητα τόσο της κοινής λαλουμένης όσο και των τοπικών διαλέκτων. Το βλέπουμε, επί παραδείγματι, στο ιδιαίτερο ηχητικό ποιόν των ερωτηματικών πού και πώς, τα οποία για να το δηλώσουν γεγραμμένα περισπώνται (οξυβαρύνονται), ενώ το μονοτονικό σημάδι αγνοεί το χρώμα της φωνής και λειτουργεί ως κωδικός συμβολισμός της ερωτήσεως. Επίσης, το βλέπουμε στην περίπτωση της βαρείας, η οποία προφέρεται σήμερα όπως ανέκαθεν.

Προφέροντας, λόγου χάριν, την πρώτη λέξη της φράσεως “γλυκό κρασί”, μαλακώνουμε την τάση της φωνής, για να εναρμονισθεί μουσικά με την επομένη λέξη, πράγμα το οποίο σημειώνουμε γραπτώς με την βαρεία(αντίθετα όταν προφέρουμε “κρασί” και ακολουθεί σημείο στίξεως, κόβεται δηλαδή η αναπνοή, εντείνουμε την φωνή διότι το σημείο στίξεως, όπως και ο τόνος του εγκλιτικού, τρέπει – “κοιμίζει”, έλεγαν άλλοτε – την οξεία σε βαρεία. Εάν όμως η πρόταση έχει αδιάκοπη συνέχεια “γλυκό κρασί πεθύμησα”, εκφωνούμε το γλυκό και το κρασί βαρύνοντας τον τόνο και στις δύο λέξεις.

Επικαλούμενος εκφράσεις παλαιών γραμματικών, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως η βαρεία δεν είναι ο τόνος. Καθώς όμως υπεγράμμιζαν εκείνοι, και ας μού επιτραπεί να παραπέμψω για τους σχετικούς τόπους στον δεύτερο τόμο των “Ελληνικών Ανεκδότων” (φιλολογική προσφορά τού Εμμ. Βεκκέρου), η βαρεία δεν συνιστά τόνο επιτάσεως αλλά τόνο ομαλισμού ή ανέσεως τής φωνής, αρμονικό κλείσιμο τής λέξεως στο πλαίσιο τής συνέπειας, ήγουν τής φράσεως.

Τι νόημα έχει να επικαλούμεθα παλαιούς γραμματικούς, εάν δεν έχουμε κατανοήσει μαζί τους πως οι τόνοι και τα πνεύματα είναι προσωδίες, διαφορετικά ύψη τής φωνής που αποτελούν συστατικό στοιχείο τής εκφοράς τού λόγου; Αυτές τις προσωδίες τις δηλώνουμε στον γραπτό λόγο με τα γνωστά σύμβολα δίκην μουσικής σημειογραφίας, η οποία χωρίς να παίζει, βέβαια, ρόλο παρτιτούρας, υπογραμμίζει σε κάθε λέξη τους συντελεστές τής προφοράς. Οι μακρές και βραχείες συλλαβές συγκροτούν την κατά ποσόν προσωδία τής αρχαίας γλώσσας μας,

οι δε τόνοι και τα πνεύματα την κατά ποιόν – το χρώμα τής εκφράσεως. Κατά ποιόν προσωδία είναι η ένταση (οξεία προσωδία), η άνεσις ή ο ομαλισμός (βραχεία προσωδία) και η μεσότης τής φωνής, τουτέστιν η περισπωμένη, γνωστές από τα χρόνια τού Αριστοτέλους (βλ. “Ρητορικής” 1403b27-32 και “Ποιητικής” 1456b31-33) και νωρίτερα. Ο πλατωνικός Σωκράτης (“Κρατύλου” 399a-b) δεν εξηγεί ότι από την έκφραση “Δί φίλος” σχηματίσθηκε μία λέξη, ο Δίφιλος, επειδή ακριβώς αφαιρέσαμε το δεύτερο ιώτα τού “Δί” και “αντί οξείας τής μέσης συλλαβής βαρείαν εφθεγξάμεθα”;

Παρόμοια ισχύουν και για την περίπτωση τής δασείας. Η δασεία, βεβαιώνουν ομοφώνως οι παλαιοί και οι σύγχρονοι φιλόλογοι, σημειωνόταν γραπτώς πολύ προ των κλασικών χρόνων, με το ψηφίο Η. Όταν όμως, περί τα τέλη τού Ε’ αιώνας, καθιερώθηκε στην Αθήνα η ευκλείδειος γραφή, το Η αυτό χρησιμοποιήθηκε για να δηλώνει το μακρό Ε, διχοτομήθηκε δε για να δηλώσει με το έν ήμισυ (ι) την δασεία ως αύρα βαθιά και, αργότερα, με το άλλο (ι), ως λεπτή αύρα ή άπνοια την ψιλή. Εάν η ψιλή ήταν σημείο ιδιαίτερου πνεύματος ή απλώς απουσίας τού δασέος, δεν το γνωρίζουμε ασφαλώς και ως εκ τούτου οι αποφάνσεις δίστανται. Σήμερα, η επιστήμη κλίνει προς το ενδεχόμενο η ψιλή να δήλωνε την έλλειψη ενός πνεύματος δασέος, χωρίς να γίνεται ωστόσο πιο πειστική από τους παλαιούς γραμματικούς των “Ελληνικών Ανεκδότων”, οι οποίοι ετόνιζαν (τ. II, σ. 692-3) ότι “το σημείον τής δασείας, ήτοι το διχοτόμημα τού Η το επί τα έξω απεστραμμένον, τίθεται επάνω φωνήεντος δασυνομένου, ήγουν εκ τού θώρακος μετά πολλής τής ορμής εκπεμπομένου(το δε έτερον τού αυτού στοιχείου διχοτόμημα, το επί τα έσω εστραμμένον, επάνω φωνήεντος ψιλουμένου, ήτοι εξ άκρων των χειλέων προφερομένου.

Έστι γαρ η μεν ψιλή ποιότης συλλαβής, καθ’ ην άκροις τοις χείλεσι το πνεύμα προφέρεται, οίον Αίας(η δε δασεία ποιότης συλλαβής, καθ’ ην αθρόον εκ βάθους χειλέων το πνεύμα εκφέρεται, οίον ήλιος”.

“Ας μην ξεχνούμε ότι οι γλώσσες δεν νομοθετούνται.

...Κατά τα άλλα, την γλώσσα την πλάθουν μόνοι τους, ελεύθεροι, οι λαοί και κυρίως οι λογοτέχνες.

...Ας ελπίζωμε ότι ο λαός, φωτισμένος από όσους γράφουν, δεν θα ξεστρατίσει από τον δρόμο τής ακρίβειας και τής ευγένειας και τής μουσικότητας που δυνάμει περικλείει η ελληνική γλώσσα”.

Κωνσταντίνος Τσάτσος

Για να γίνει σαφές το μέγεθος τού πράγματος, στα περί ελαττωμάτων τού μονοτονικού, θα προσθέσω δείγματα γραπτού λόγου των μαθητών δύο τμημάτων τής Πρώτης τάξεως Γυμνασίου των Αθηνών, ερανισμένα από κείμενα φετινών εκθέσεων και πρόχειρα διαγωνίσματα Αρχαίων και Νέων Ελληνικών, τα οποία μού εμπιστεύθηκε με άδεια ελευθέρας χρήσεως η οικεία καθηγήτρια.

Το υλικό είναι καταθλιπτικό και γίνεται καταθλιπτικότερο εάν αναλογισθούμε ότι τα παιδιά αυτά ενεγράφησαν στο Δημοτικό το σχολικό έτος 1979-80 και διδάσκονται Ελληνικά ήδη έξι χρόνια. Σημειωτέον ότι δεν πρόκειται για περιπτώσεις προβληματικών ατόμων: τα παραδείγματα που δίδω και που θα μπορούσα να πολλαπλασιάσω ανετότατα, αντιπροσωπεύουν ποσοστά 47% των μαθητών τού ενός τμήματος και 70% τού άλλου.

Σε εκθέσεις με το απολύτως βατό θέμα “Πώς θα ήθελα τους γονείς μου”, εκτός των απαραίτητων πλέον παρατονισμών και τής ισχυρής ροπής προς τον ατονισμό, αφθονούν λάθη τού τύπου “οπατέρασμου”, “ηαδερφήμου”, “απωπάνω”, “καταλάθως”, “μεχαστούκισε”, “ναντίνομε”, “όταν του ζητάω λεφτά για σινεμά οι για το σχολείο οι και για αλλού”, “Ένα βάζω που της τω έκαναν δώρο”, “Η μητέρα μου φεύγει το πρωί και έρχεται το βράδι, φεύγει το μεσιμέρι και έρχεται κατά τις 11 στο σπίτι κουρασμένη”, “τους αγαπώ πάρα πολύ και ας είναι αυστηρή. τιν αυτιρώτητα...”, “Οι γωνείς μου είναι πολύ καλοί και ευγενικοί... Ο μπαμπάς μου είναι λίγο αυστηρώς και θα τον ήθελα λίγο πιο μαλακό δηλαδή να μην είναι αυστηρώς”, “είναι και ευσηνήδιτοι για το κάθε πράγμα που κάνουν. Εγώ τους γονείς μου δεν τους θέλω ακριβώς έτσι θέλω να γινόντουσαν πιο εύημοι και πιο αυστηροί γιατί άμα ένα παιδί καλομάθει στα χάδια του γονειού του όταν μεγαλώσει θα είναι πολύ αιβέσθητω”(“Ακόμα τον ήθελα όπως είναι ψιλός στο πάχος όπως είναι μεσσέος”, “ευγενικιά μαζί μετούς ανθρώπους”.

“Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου
στις αμμουδιές του Ομήρου”

Οδυσσέας Ελύτης

Εξ ίσου αντιπροσωπευτική συμμετοχή σε πρόχειρο διαγώνισμα Νέων Ελληνικών -τα παιδιά καλούνται να αποδώσουν ελεύθερα το περιεχόμενο γωωστού κειμένου- είναι η ακόλουθη: ”
Απαντησης. Πέρσι τα εγγόνια στη πρωτοχρονιά της έβαλαν δόντια της γιαγιάς που λάμπουν. Μα ολοένα τα μάτιά της γιαγιάς έσφηνα απότοτε που πέθανε η μονάκριβη η κόρη της.
Τα παιδιά χαίρονταν όταν έβλεπαν να τρώγει φουντουκία με τα ολόασπρα δόντια της. Η γιαγιά και ο μεγάλο της εγγονός βουλεβάν για να τα βάλουν πέρα. Ο μικρός εγγονός φιλάγε ένα σκέδιο όταν έφτασε η μέρα ήταν ότι ο θεος εδώσε το φώς της γιαγιάς”.

Και η συμμετοχή άλλου μαθητού σε πρόχειρο διαγώνισμα Αρχαίων -τα παιδιά καλούνται να αποδώσουν ελεύθερα το νόημα είκοσι πέντε στίχων τής “Οδύσσειας” και να υπογραμμίσουν τα ιδεολογικά στοιχεία- με τα εξής: “Η Αθηνά λέει στον τηλέμαχο να πάρη το καλύτερο καράβι με είκοσι λαμνοκόπους και να πάει να βρει είδηση για των Πατέρα του που λείπει πολλά χρόνια και του λέει είτε από των Δία να πας στο γέρο Νέστορα στη πύλο και μετά στην Σπάρτη στο Μενέλαο Και αν μάθει καμία πως ζει να περιμένης Ένα χρόνο. Και αν μάθεις πως δε ζει να γυρίσεις αμέσω στην

πατρίδα σου να κάνεις θυσίες και μετά να παντρεύσεις την μάνα σου”.

Ιδεολογικά στοιχεία: “

1) Η προσπάθεια της Αθηνάς να πείση των τηλέμαχο να ψάξει να βρει των Πατέρα του.

2) Η Αθήνα προσπαθούσε να κάνει των τηλέμαχο να γίνει άντρας.”

Το απελπιστικό αυτό επίπεδο δεν περιορίζεται σε αμελητέα ποσοστά δυσμαθών κάποιας τάξεως ενός αθηναϊκού Γυμνασίου, αλλά κατά πληθωρικές ενδείξεις πλήττει ως θεομηνία τα σχολεία σε όλη την επικράτεια. Δεν αρκεί επομένως να διακηρύξει κανείς ότι η γλωσσική πολιτική τής τελευταίας δεκαετίας και η μονοτονική μεταρρύθμιση είχαν ολέθρια αποτελέσματα, (...) αλλά να δείξει ότι η επιδείνωση αυτή δεν έχει να κάνει με διογκωμένο απλώς αριθμό λαθών, εν συγκρίσει προς εκείνα τα οποία κάναμε άλλοτε, έχει να κάνει με έναν τύπο και είδος λαθών που ομολογουμένως είναι πρωτόφαντα.

Ἐξορκισμός... τόνων καὶ πνευμάτων

Ἀπλοποιημένοι
κανόνες τοῦ πολυτονικοῦ
συστήματος γιὰ νὰ μάθουμε ἀμέσως
ὅ,τι μᾶς στέρησε ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση
τοῦ 1982

Ἡ ψιλὴ

Ὅλες οἱ λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ
φωνήεν παίρνουν ψιλὴ. Ἀπὸ αὐτὲς
ἐξαιροῦνται ὅσες παίρνουν δασεῖα.

Ἡ δασεῖα

Ὅλες οἱ λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ ὕ
(καὶ υῖ) καὶ οἱ ἀκόλουθες μὲ τὰ
παράγωγά τους, παίρνουν δασεῖα:

ὁ	ἄπλως	ὁμοῖος	ἐστία	ἀρμόζω	ιδρύω
ἡ	ἀγνός	ὁμηρος	ἱστορία	ἀρπάζω	ιδρώνω
οἱ	ἀπαλός	Ὅμηρος	ἐταιρεία	ὀρίζω	
	ἅγιος	ὠριμος	ἀλιεῖα	ἱκετεύω	εὐρετήριο
ὡς	ἱερὸς		ὀμιλία	ἐρμηνεύω	ἐρπετό
ὥς		ἔτοιμος	ἡλικία		
ἔως	ὅλος	ἕκαστος	ἁμαρτία	ἔλικας	ἀλάτι
ὥστε	ὅρος	ὠραῖος		ἐλκύω	ἁμάξι
ἐξῆς	ὅσος	ἐταῖρος	αἵρεση	ἔλκος	
	ὄρκος		ἔνωση		ὁδός
ὅτι		ἐνικός	ἄλωση	ἅμα	εἰρμός
ὅ,τι	ὅταν	ἱκανός	ἡδονή	αἷμα	
	ὅπου	ἐαυτός		ἄλμα	ὀρμή
ἕνας	ὅπως	ὀδηγός	Ἔβρος	ἔδρα	ὄραμα
ἕξι	ὅμως		Ἑβραῖος		
ἑπτὰ		Ἄδης	Ἑλλάδα	ἥρωας	ῶρα
ἐνδεκα	ὅποιος	Ἥρα	ὁμάδα	ἥουχος	ἡμέρα
ἐκατὸ	ὁποῖος	Ἡρακλῆς		ἡμέτερος	ἡλιος
	ὅποτε	Ἡρόδοτος	ἦττα	ἡγεμόνας	ἑσπερινός
ὄπλο	ὁπότε	Ἑλένη	ἄμυλλα		
ἵππος			ὀμίχλη		

Ἀπαραίτητη ὑπενθύμιση:

Τὰ φωνήεντα εἶναι ἑπτὰ καὶ διακρίνονται σε:
μακρά: η, ω / βραχεῖα: ε, ο / δίχρονα: α, ι, υ

Οἱ κύριες δίφθογγοι εἶναι ὀκτώ: αι, ει, οι, υι,
αυ, ευ, ου, ηυ.

Οἱ δίφθογγοι εἶναι μακρὲς πλὴν τῶν αι καὶ
οι ποὺ λαμβάνονται ὡς βραχεῖες ὅταν θρί-
σκονται στὸ τέλος κλιτῆς λέξεως (ἄρα ὄχι
ἐπὶ πρῶτον: οἴκοι, ἦτοι): μῦσες, πῶλοι,
προσποιῶμαι.

Ἡ βαρεῖα

Ἡ ὀξεῖα στὴ λήγουσα
μᾶς λέξεως γίνεται
βαρεῖα, ὅταν δὲν ἀκο-
λουθεῖ σημεῖο στίξεως ἢ
ἐγκλιτικὴ λέξη: ὁ καλὸς
μάντης, ἀλλὰ: ὁ οἰωνός
του, καὶ: ὁ χειρουργός·
ἐκεῖνος τὸ ἔξερε...

Ἡ ὀξεῖα

Ἡ προπαραλήγουσα καὶ κάθε βρα-
χεῖα συλλαβή, ὅταν τονίζονται, ὀξύ-
νονται: πείθωμαι, λόγος, ἔλα.

Ἡ μακρὰ παραλήγουσα πρὸ μακρᾶς
λήγουσας, ὅταν τονίζεται, ὀξύνεται:
παύω, πτώση.

Ἡ περισπωμένη

Κάθε μακρὰ συλλαβὴ πρὸ βραχεῖας
περισπᾶται: μῆλο, κῆπος.

Ἡ μακροκατάληκτη γενικὴ καὶ
δοτικὴ τῶν ὀνομάτων, ὅταν τονίζε-
ται στὴ λήγουσα, περισπᾶται: θεοῦ,
θεῶ, θεῶν. Τιμῆς, τιμῇ, τιμῶν

Ἡ λήγουσα ποὺ προέρχεται ἀπὸ
συναίρεση, ὅταν τονίζεται, περι-
σπᾶται: τιμῶ (τιμᾶω), χρυσέα
(χρυσῶ).

Ἀκόμη περισπῶνται:

Ἡ κατάληξη τοῦ πληθυντικοῦ -εις:
εἰσαγγελεῖς, εὐγενεῖς, ἐπιτελεῖς.
Τὰ οὐδέτερα, καθὼς ἡ κατάληξη -α
εἶναι βραχεῖα: σῶμα, πείσμα, πνεῦμα.
Τὰ ἐπὶ πρῶτον σε -ως. Διαρκῶς,
εὐτυχῶς, προφανῶς.

Ἡ κατάληξη -α τοῦ ἀορίστου: πῆγα,
ἦρθα.

Αὗτοι εἶναι, ἀκροθιγῶς καὶ
ἀδρομερῶς, οἱ κανόνες τοῦ
πολυτονικοῦ συστήματος.
Ἡ NEMECIS, ὡς πολυτονούμενη
πλέον, θὰ ἐπανέλθει δριμύτερη σὲ
ἐπόμενα τεύχη, ὥστε ὁλοκληρωμένα
καὶ συστηματικὰ νὰ θυμηθοῦμε
ἢ νὰ μάθουμε τὸ πολυτονικόν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ
Ἡ γλῶσσα εἶναι προϊόν ἐλευθερίας

Ἡ γλῶσσα εἶναι προϊόν ἐλευθερίας. Κατὰ τον πατέρα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τον

Αδαμάντιο Κοραή, “κανείς, όσον ήθελεν είσθαι σοφός, ούτ’ έχει, ούτε δύναται ποθεν να λάβη το δίκαιον να λέγη προς το έθνος: “ούτω θέλω να λαλής, ούτω να γράφης””. Δεν μπορείς, λοιπόν, να πεις στον άλλον “ούτω θέλω να γράφης”. Στα προσωπικά του γραπτά, στα δικά του κείμενα, στην αλληλογραφία, στο βιβλίο, στην γραπτή του έκφραση.

Εγώ είμαι υπέρ του παλαιού συστήματος, εναντίον του μονοτονικού και υπέρ της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών.

Είναι η βάση για να ξέρεις την ετυμολογία των λέξεων.

Η σημερινή κακοποίηση της γλώσσας με ενοχλεί και αισθητικά. Θέλω να δω γραμμένο το “καφενείον” κι ας μην προφέρουμε το “ν”.

Τώρα, όλες οι λέξεις έχουν μια τρύπα”.

Οδυσσέας Ελύτης

Θεωρώ, λοιπόν, ότι είναι ζήτημα ελευθερίας το να επιλέγεις τον τρόπο γραφής και, κατ’ επέκτασιν, τον τρόπο να τονίζεις τα κείμενά σου: πολυτονικά ή μονοτονικά. Η πολιτεία παίζει πάντοτε ρυθμιστικό ρόλο(αυτός είναι ο ρόλος της... Θέσπισε, λοιπόν, το μονοτονικό, με το σκεπτικό τού απλούστερου τονισμού και με την ιστορική επίκληση τού γεγονότος ότι οι αρχαίοι δεν χρησιμοποιούσαν τόνους. Αυτό είναι αλήθεια. Όσο είναι αλήθεια ότι σχεδόν επί 20 αιώνες οι Έλληνες χρησιμοποίησαν στην γραφή τους τόνους και πνεύματα.

Συστηματικά από τον 9ο αιώνα μ.Χ., λιγότερο συστηματικά από τον 2ο αι. π.Χ.! Άρα υπάρχει μια παράδοση πολυτονικής ορθογραφίας, όπως πολύ περισσότερο υπάρχει μια μακρύτερη παράδοση ιστορικής ορθογραφίας.

Και ωστόσο οι γραμμές αυτές γράφονται με μονοτονικό, που σημαίνει ότι ο γλωσσολόγος -το έχω ξαναγράψει- δεν έχει επιστημονικά (δομικά της γλώσσας) επιχειρήματα να υποστηρίξει ότι η χρήση των τόνων έχει κάποιον ιδιαίτερο λειτουργικό χαρακτήρα που μπορεί να δικαιολογήσει τη συνέχεια της χρήσης τους.

Ο γλωσσολόγος... Κι ο λογοτέχνης; Ο λογοτέχνης που επιλέγει να εκδίδει τα κείμενά του με πολυτονικό, γιατί αισθητικά, που θα πει οπτικά, δεν μπορεί να δει τις λέξεις αποψιλωμένες από τη σημειολογία των τόνων; Δεν έχει το δικαίωμα να μορφώσει το κείμενό του όπως αυτός κρίνει; Και βέβαια το έχει. Γι’ αυτό, το θέμα των τόνων δεν είναι μαύρο-άσπρο. Έχει περισσότερες πλευρές κι αυτό δεν μπορεί να το παραβλέψει κανείς.

Ας διαμορφώσει, λοιπόν, ο καθένας την μορφή τού γραπτού του όπως αυτός κρίνει. Αυτό θα πει ελευθερία στην γλώσσα και στην γραφή της. Ας μη θέλουμε όμως, από την άλλη, να αμφισβητήσουμε το δικαίωμα της πολιτείας να ρυθμίσει τη μορφή της επίσημης γλώσσας – του σχολείου, της διοίκησης, της επιστήμης. Το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω. Το μονοτονικό είναι “καταδικασμένο” να επικρατήσει.

Προσωπικά, θα έθετα τους εξής όρους:

α) Το δικαίωμα να επιλέγει κανείς, εφόσον το θέλει, να γράφει με πολυτονικό.

β) Την αναθεώρηση τού μονοτονικού συστήματος, ώστε να αποκτήσει έναν πιο λειτουργικό τρόπο χρήσης (ο ίδιος γράφω “η πορεία τού γλωσσικού ζητήματος” με τόνο στο “τού”, γιατί είναι αναγνωστικά και προσληπτικά απαραίτητος) και

γ) Την ανάγκη συστηματικής διδασκαλίας και του πολυτονικού συστήματος από το Γυμνάσιο και εξής, ώστε να μην προκαλείται απέχθεια και αποστροφή στον αναγνώστη που θα ξενίζεται από ένα πολυτονικά γραμμένο κείμενο.

Το ζήτημα των τόνων είναι πολύπλευρο και πολύπλοκο(ας μην το αντιμετωπίζουμε απλοϊκά και υπεραπλουστευμένα, ούτε φανατικά και επιτιμητικήν το αντιμετωπίζουμε απλοϊκά και υπεραπλουστευμένα, ούτε φανατικά και επιτιμητικά γι’ αυτό που οι άλλοι επιλέγουν.